

УДК 331.101.262:37]:330.341.2

**Тимошенко І. В., д.е.н., доцент, Нащекіна О. М., к.ф.-м.н., доцент
МІЖНАРОДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТИ**

Однією з головних особливостей розвитку освіти в умовах поглиблення процесів глобалізації і зростання міжнародної конкуренції є те, що національні освітні системи поступово перетворилися із переважно внутрішнього фактора розвитку на один із найважливіших чинників формування міжнародної конкурентоспроможності держав і забезпечення міцності їхніх систем національної безпеки. Глобальні зміни в суспільстві і світоустрої, загострення старих і поява нових проблем у розвитку освіти об'єктивно висунули перед соціальними науками не тільки цілу низку вельми складних нових питань, але й вимусили їх по-

вернутися до своїх відправних загальнометодологічних основ – переглянути своє предметне поле, загальну методологію і принципи побудови дослідницьких програм з точки зору їхньої відповідності новим реаліям. Однією з таких найскладніших проблем для економічної науки виявилось визначення економічних вимірів факторів і результатів освіти, яке б було адекватним новим умовам і завданням розвитку освіти як в Україні, так і у світі в цілому.

Це потребує узагальнити досвід розвитку національних освітніх систем, що існують в теперішній час у світі, і визначити перспективи і обмеження його використання в Україні; сформулювати першочергові завдання, які є найбільш перспективними та плідними з точки зору їхньої теоретичної значущості і практичної цінності у вирішенні сучасних проблем розвитку і вдосконалення освітньої системи України.

Результати розрахунків, здійснених авторами на основі офіційних публікацій ПРООН, ЮНЕСКО і ОЕСР, свідчать про те, що наявність у різних країн світу спільних труднощів і проблем, аж ніяк не є підставою для пошуку якоїсь єдиної, універсальної моделі розвитку освіти, яка була б однаково доцільною і ефективною в умовах будь-якої держави. Обумовлюється це самою природою освіти та її функцій, які завжди детерміновані конкретно-історичним культурним контекстом конкретної країни, включаючи наявність такого найважливішого феномену у динаміці освітньої системи, як її залежність від попереднього шляху розвитку (Path Dependency). Якщо зіставляти між собою освітні системи країн, які за результатами міжнародних порівняльних досліджень освіти (PISA, TIMSS, PIRLS) демонструють приблизно однакові – найкращі у світі результати (Австралія, Бельгія, Голландія, Гонконг, Естонія, Канада, Ліхтенштейн, Нова Зеландія, Південна Корея, Сінгапур, Фінляндія, Швейцарія, Японія), то виявляється, що хоча вони й мають деякі спільні ознаки, за більшістю своїх принципових характеристик національні освітні системи цих країн суттєво відрізняються між собою. Хоча всі визначені країни поєднує те, що вони значно відстають за чисельністю контингенту своїх студентів від найбільш потужних освітніх систем світу (Китай, США, Індія, Російська Федерація, Бразилія, Індонезія), втім всі вони досить суттєво відрізняються між собою власними масштабами освіти, її охопленням, темпами зростання та її структурою.

Суттєві відмінності також характеризують результати діяльності країн у залученні до навчання іноземних студентів в системі міжнародної академічної мобільності – МАМ. За своїми загальними масштабами експорт освітніх послуг 13 країнами з найбільш результативними системами освіти (близько 21 %) вдвічі менше ніж МАМ, яка припадає на частку 3 головних експортерів освітніх послуг – США (21,1 %), Великобританії (11,5 %) і Франції (8,2 %). При цьому, необхідно зробити висновок про те, що розбіжності у ставленні до залу-

чення на навчання іноземних студентів у різних країнах носять не лише кількісний характер, але й безпосередньо пов'язані з особливостями національних стратегій розвитку освіти і ефективністю міжнародного маркетингу освітніх послуг.

Не менш значні відмінності виявляються і при порівнянні обсягів і структури державного фінансування освіти. Якщо структура державного фінансування вищої освіти в таких країнах, як Бельгія, Естонія і Ліхтенштейн приблизно відбиває структуру розподілу контингенту студентів між державними і недержавними вишами, то в таких країнах, як Японія і Південна Корея частка фінансування недержавних вишів майже вдвічі менше їхньої питомої ваги у загальному контингенту студентів.

Суттєві відмінності стосуються структури фінансування вищої освіти. Якщо фінансування вищої освіти за рахунок приватних джерел складає у Фінляндії менше 5 %, то в Республіці Корея цей показник перевищує 75 %. При цьому зі всіх країн – лідерів освіти лише в одній Фінляндії в теперішній час вища освіта в державних ВНЗ залишилася повністю безкоштовною. Значні розбіжності стосуються і розподілу державних коштів між різними рівнями освітньої підготовки. Якщо в Австралії, Голландії, Бельгії, Фінляндії, Нової Зеландії і Швейцарії пріоритетним напрямом державного фінансування є вища освіта, то для Японії, Республіки Корея і Естонії таким напрямом є освіта середня.

Втім, незважаючи на те, що ці країни мають забагато відмінностей, необхідно підкреслити, принаймні, дві найважливіші характеристики, що, на думку авторів, є спільними для них. По-перше, освіта кожної з країн розвивається саме як система, тобто її розвиток відбувається завдяки гармонічній єдності всіх її головних елементів – функцій (навчання, виховання, освічення). По-друге, кожній з країн вдалося обґрунтувати і втілити на практиці таку систему інститутів освіти (формальних і неформальних освітянських норм і правил) і таке зовнішнє інституційне середовище, які створили у суспільстві загальні умови для формування і відтворення попиту на продуктивний тип знання і стимулювали динамічний розвиток освітньої системи в цілому. Безпосереднім наслідком цього з'явилося те, що всім країнам вдалося поєднати і гармонізувати в своїх специфічних умовах вирішення 3 головних проблем – покращувати здоров'я своїх громадян, підвищувати їхню освіченість та зміцнювати їхній матеріальний добробут. Всі вони є світовими лідерами у людському розвитку і у рейтингу ПРООН за розрахунками Індексу розвитку людського потенціалу – ІРЛП (Human Development Index – HDI) наразі обіймають позиції від 2-ї (Австралія) до 33-ї (Естонія).

Найважливіший практичний висновок, який випливає з цього, полягає у тому, що у вирішенні проблем розвитку національної освіти в рівній мірі поми-

лкові і порочні дві протилежні крайнощі: як повне ігнорування міжнародного досвіду, так і спроби його механічного запозичення і копіювання.

Тобто, практичне впровадження конкретних форм управління освітою або, наприклад, механізмів її фінансування, що набули розповсюдження в інших країнах світу, доцільне і має сенс тільки за тих умов, якщо, по-перше, попередньо буде здійснено системну оцінку їхніх переваг і наслідків в контексті реальних умов використання, і, по-друге, буде доведено можливість і ефективність їхньої адаптації (пристосування) до загальнокультурних, соціально-економічних і інституційних умов країни-реципієнта.

Здійснені на основі даних міжнародних досліджень освіти розрахунки, дозволяють дійти висновку про те, що за багатьма своїми кількісними характеристиками українська освіта або випереджає, або знаходиться на рівні освітніх систем найбільш розвинених країн світу. Загальний контингент студентів українських вишів усіх рівнів акредитації та форм власності наразі складає близько 1,5 % світової чисельності студентів, і за цим показником Україна посідала 10 місце у світі, поступаючись лише Китаю, США, Індії, Російській Федерації, Бразилії, Індонезії, Японії, Ірану і Південній Кореї. За показником експорту освітніх послуг Україна обіймала 14 позицію у світі (в країні навчається понад 1 % світової чисельності мобільних студентів). А якщо порівнювати масштаби охоплення молоді вищою освітою, то за цим показником Україна випереджала переважну більшість країн світу з найрезультативнішими освітніми системами.

Втім, як свідчать результати авторських розрахунків, узагальнюючі якісні характеристики розвитку освітньої системи України суттєво відставали і продовжують відставати від динаміки кількісних показників її розвитку. Наприклад, як свідчать результати участі українських школярів в міжнародних порівняльних дослідженнях освітніх досягнень в математиці і природничих науках – TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), існуюча в Україні система освіти не тільки не дає змоги наблизитися до результатів, що є притаманними світовим лідерам освіти, але й не в змозі забезпечити навіть середнього рівню навчальної підготовки школярів.

Висновки

Фундаментальною основою розробки і реалізації національної стратегії розвитку освітньої системи в умовах глобалізації і загострення міжнародної конкуренції має виступати інституціоналізація загальних принципів оптимізації розподілу обмежених інтелектуальних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів суспільства між їхнім використанням на задоволення зростаючого внутрішнього попиту на освіту і на адаптацію національної освітньої системи до вимог, що висуває міжнародний ринок освітніх послуг.

Наявність у різних країн спільних проблем, аж ніяк не є підставою для пошуку якоїсь єдиної, універсальної моделі розвитку освіти, яка була б однаково доцільною й ефективною в умовах будь-якої держави. Тому інституціоналізація загальних принципів розбудови національної освітньої стратегії через створення механізмів і форм державного управління освітою і її фінансування завжди визначає той чи інший специфічний тип інституційної моделі розвитку освітньої системи, яка надає стратегії необхідної дієвості і налаштовує освітню систему на досягнення конкретного типу конкурентних переваг. Тому у вирішенні проблем розвитку національної освіти в рівній мірі помилкові і порочні дві протилежні крайнощі: як повне ігнорування міжнародного досвіду, так і спроби його механічного запозичення і копіювання. Практичне впровадження імпортованих ззовні інститутів – наприклад, конкретних форм управління освітою або механізмів її фінансування, що добре зарекомендували себе в інших країнах світу, доцільне і має сенс лише за тих умов, якщо, по-перше, буде доведено можливість і ефективність їхньої адаптації (пристосування) до загальнокультурних, соціально-економічних і інституційних умов країни-реципієнта, і, по-друге, якщо попередньо буде здійснено системну оцінку їхніх переваг і наслідків в контексті реальних умов впровадження і використання.